

Uruk og Ai Khanoum i hellenistisk tid: Diversitet og forandring i en globaliseret verden. Af Sidsel Maria Westh-Hansen

I den moderne diskurs får man ofte indtrykket af, at begrebet globalisering er noget relativt nyt. Det tillægges ofte en betydning i tæt relation med 'modernitet' og 'den moderne verden'. Det historiske perspektiv i globaliseringsbegrebet er en relevant diskussion for forståelsen og anvendelsen af ordet, også i moderne forstand. Mit speciale bygger på den antagelse, at de processer, der udgør faktorerne i globalisering, langt fra (kun) er moderne og forekom i selv tidlige civilisationer.

Målet for specialet har været at afdække hvordan globaliseringen indvirkede på to forskellige byer i det hellenistiske østlige rige, Uruk i Babylonien og Ai Khanoum i Baktrien. Teorien omkring verdenssystemer og verdenssystemiske processer har dannet baggrund for at gøre dette, idet de giver et fundament for at kunne forbinde globaliserende økonomiske og hegemoniske kræfter på makroplan med de kulturelle og sociale effekter på mikroplan. Konkret blev dette af magthaverne gjort gennem formidling af et budskab om legitimering af det hellenske hegemoni overfor det lokale samfund. Det har jeg forsøgt at belyse gennem en undersøgelse af de offentlige religiøse institutioner i perioden, nemlig helligdomme og kultur. Undersøgelsen inddrager både arkitekturen som formidlingsagent, og den kultiske brug af templerne i det omfang det er muligt, for at ende op med et bedre helhedsbillede af disse helligdomme og den rolle de spillede i samfundets kulturelle identitet.

Uruk (fig. 1.) havde gennem flere årtusinde været et af regionens vigtigste religiøse centre, fortrinsvis på grund af den store Eanna-store gudinde for himlen det hellenistiske Uruk var et højdepunkt, som byen en længere periode. De opretholdt byens status hellenistiske periode gennem som alle blev opført i den kendetegnet ved dets massive opbygning omkring indre og indskrifter på de seleukidiske konger som

helligdom, som husede den og jorden, Īstar (Eanna). I helligdomsbyggeriet på ikke havde set igennem seleukidiske konger som religiøst center i den disse helligdomsbyggerier, babylonske byggestil, særligt mure af soltørrede tegl og gårde. Flere kileskrifttavler tempelbygningerne nævner øverste bygherrer.

Et helt nyt tempelkompleks, Bit rēš, blev opført til Anu-kulten, hvis popularitet kulminerede i denne periode. Anu var alle guders fader og himmelgud. Irigal-komplekset blev genopført med ny tempelbygning, hvortil Īstar-Nanâ-kulten blev overført fra den gamle forfaldne Eanna-helligdom, Uruks

Uruk og Ai Khanoum i hellenistisk tid: Diversitet og forandring i en globaliseret verden

tidligere hovedhelligdom og vigtigste kult indtil den senbabylonske periode. Lighederne mellem de guddommelige egenskaber hos Anu og Zeus, mener jeg, har været medvirkende til, at Seleukiderne valgte at hylde netop Anu som den nye store guddom i Uruk, ved indvielsen i det ny Bit rēš. Dermed signalerede Seleukiderne en tæt relation mellem den babylonske religiøse kultur og deres egen religiøse baggrund og ikke mindst en forbindelse til det hellenske hegemoni, i form af Alexanders proklamerede forfader, Zeus-Ammon. Herskerkulten i Uruk har ligeledes været et middel til at skabe bånd mellem babylonierne og Seleukiderne, idet jeg forestiller mig, at en sådan kult kunne have været foranstaltet af en lokal elite af borgere i Uruk, som ønskede at forbinde sig med de royale herskere.

Ai Khanoum var grundlagt på et sted, der arkæologisk set var ubeboet *terra nullius* og lignede i byplanens udlægning en græsk by. Men en nærmere undersøgelse af helligdomme og kult viser helt andre træk end de græske. Eksempelvis er byens hovedtempel, Nichetemplet (fig. 2) og det ekstramurale tempel sammensatte af græske og babylonske elementer og er dermed repræsentanter for den hybride stil, der gennemgående præger Ai Khanoum. Det er gennem fundmaterialet tydeliggjort, at både grækere og lokale folk brugte Nichetemplet. Kultstatuen var en kolossal siddende Zeus-statue, der bærer præg af græsk håndværk. Her blev Zeus dyrket, formentlig assimileret med en lokal guddom. Der er ikke noget i fundmaterialet, der med sikkerhed kan afsløre hvilken guddom, men mange af genstandene fra helligdomsområdet vidner om kultiske handlinger og offerritualer, der stammer fra ikke-græske traditioner.

Fig. 2. Nichetemplet i Ai Khanoum

De to andre helligdomme, Kineas' heroon og Mausoleet, er derimod mere klart græske i deres udtryk. En indskrift bevidner dedikationen af heroon til 'Kineas', som er blevet fortolket som *oikistes*, byens grundlægger. De tilhørende begravelser under gulvene i de fire byggefaser kunne dermed indeholde Kineas og dennes slægt. Stilmæssigt viser arkitekturen en blanding af græske træk med associationer til makedonske kammergrave, samt ikke-græske træk, der skal tilskrives materialerne: soltørrede tegl.

Uruk og Ai Khanoum i hellenistisk tid: Diversitet og forandring i en globaliseret verden

Mausoleet er den mest udprægede græske bygning i byen, idet den havde peristyl af ioniske stensøjler og udefra lignede et græsk tempel. Her fandt man som i heroon en række begravelser i et stort gravkammer under gulvet.

Kulten til *oikistes* og dennes efterfølgere har været betydningsfuld i Ai Khanoum, hvilket indikeres af Heroons og Mausoleets arkitektur, fortløbende begravelser, kultiske brug og sammenhæng med de omkringliggende offentlige anlæg. Heroon og dets kult har haft en betydelig rolle i byrummet og dermed også i byens kulturelle og sociale identitet.

Ai Khanoums helligdomme og det kultiske liv, der er forbundet hermed, bærer præg af påvirkninger fra både de koloniserende grækere og en lokal ukendt kultur, som begge var vigtige faktorer i det hybride samfund, der eksisterede her. Dette indikerer, at der var en høj grad af social interaktion og akkulturation i byen. Dette står i kontrast til Uruk, hvor man kun på enkelte områder ser en decideret 'blanding' af de kulturelle traditioner. Hvis vi ser de hellenistiske riger som et samlet verdenssystem, hvoraf det seleukidiske rige var en hegemonisk ekspansion, kan mange af de træk, der her er blevet ridset op være medvirkende til at illustrere, hvordan det seleukidiske system søgte at legitimere dets eksistens overfor de underlagte lokalsamfund. Uruk var en by som kulturelt og civilisatorisk var nogenlunde på 'niveau' med grækerne. Det kunne være en risikabel affære at rokke for meget ved de religiøse institutioner og forsøge at pådutte hellensk kultur og værdier, idet det ville kunne avle en uønsket modreaktion. Seleukiderne valgte at hylde en periode i den babylonske historie, som lå forud for det persiske overherredømme over byen. Der er mange eksempler på, hvordan man gennem historien mange gange før har forsøgt at skabe en sådan form for kunstig skabt forankring i en forgangen historie. I disse som i mange andre tilfælde kan de forandringer, der ses i de religiøse institutioner i Uruk og hybridkulturen i Ai Khanoum, forklares som det sociokulturelle biprodukt af en økonomisk og hegemonisk drevet globalisering. En globalisering, der ikke skabte universelle samfund, men regional diversitet.